

XX. Yüzyılın Başında Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Dönüşüm ve Siyasi Bloklaşma

Hüseyin Vehbi İmamoğlu*

Sinop Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sinop

Öz

Son dönemde Osmanlı Devleti'ni Batı'ya yaklaştıran ve etkilenmeye müsait hale sokan gelişmelerin başında ekonomik dönüşüm gelir. Ekonomik gelişmeler ve ardından yaşanan dönüşüm, dış politikada diplomasi'nin önemini artırmış ve Avrupa arenasında siyasi bloklaşmalarda önemli rol oynamıştır. Avrupalı devletler için, Osmanlı'nın iç dinamiklerindeki gerilemeler, amaçlarını gerçekleştirmede dolaylı veya dolaysız etkide bulunurken, I. Dünya Savaşı öncesi siyasi gelişmelerine neden sonuç ilişkisi içinde etki etmiştir. XX. yüzyılın başında Osmanlı Devleti'nde yeni bir dönem başlamış ve yönetim kadrosunda bir zihniyet değişimi yaşanmıştır. Ekonomik sorunlara paralel olarak askerî alanda yaşanan sıkıntılar, Devleti Avrupa'da denge siyaseti takip etmeye zorlamıştır. Avrupa ülkeleri arasındaki çıkar çatışmaları ve değişen dış politikalar, Osmanlı-Alman yakınlaşmasını gündeme getirmiştir. Değişen savaş teknolojisi, yerli silah ve hammadde üretiminin yetersiz oluşu ve Osmanlı topraklarında yayılma eğilimi gösteren Alman ticareti; kültürel, diplomatik ve ideolojik etkileri de beraberinde getirmiştir. Alman ekonomisinin diplomat ve bankacılık hizmetleriyle Osmanlı Devleti üzerinde askeri ve idari alandaki ıslahatlara dâhil olması ve özellikle Bağdat Demiryolu Projesiyle silah ticareti ve teknik malzemenin Osmanlı ülkesine girişinin hızlanması, iki devlet arasında giderek daha geniş ölçekli bir ilişki ve işbirliğinin gelişmesine imkân tanımıştır. XX. yüzyılın başında bu ilişkinin boyutu, iki devleti müttefik yaparak, I. Dünya Savaşı öncesi siyasi bloklaşmalar içerisinde bir yer edinmesine sebep olmuştur. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşanan ekonomik dönüşümün siyasi sonuçları üzerinde durulacak ve Osmanlı Devleti'ni I. Dünya Savaşı'na götüren sebepler analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomi, Diplomasi, Ticaret, Siyaset, Osmanlı, Almanya, I. Dünya Savaşı.

Economic Transformation and Formation of Political Blocks in Ottoman State in the XXth Century

Abstract

Among the developments during recent times which approximated Ottoman State to the West and made it sensible to the improvements, economic transformation was at the top. Economic developments and the transformation following it increased the significance of diplomacy in foreign policies and played a significant role in the formation of political blocks in European arena. For the European states, the recessions in the internal dynamics of the Ottoman state directly or indirectly affected them in conducting their objectives while it influenced the political developments before the World War I in terms of cause and effect relation. At the beginning of the twentieth century, a new age started in the Ottoman State and changes of mentality were encountered in the management staff. Parallel to the economic problems, the problems encountered in the military field enforced the Ottoman State to follow a balance policy in Europe. The conflicting interests among the European countries and changing foreign policies brought the convergence between Ottoman and Germany into agenda. Changing war technologies, insufficient national production of guns and raw materials and German trade which shows a tendency to spread brought along the cultural, diplomatic and ideological effects. The participation

of German economy into the military and administration field in Ottoman State through diplomats and banking services and the acceleration of the entering gun trade and technical equipment into the Ottoman Country especially through Baghdad Railway Project provided a larger scaled relationship and cooperation between the two states. At the beginning of the twentieth century, the dimensions of this relationship made the two states an ally and caused them gain a seat in the formation of political blocks prior to the World War I. in this research, the political results of the economic transformation experienced during the final years of Ottoman State will be discussed and the reasons taking Ottoman State into the World War I will be analyzed.

Keywords: Economy, Diplomacy, Trade, Politics, Ottoman, Germany, World War I.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'ndeki ekonomik dönüşümün temelleri coğrafi keşifler sonrasındaki gelişmelere kadar indirgenebilir. Ancak dönüşüm başlangıçta devletin kendi isteğiyle olmamıştır. Avrupa'da ekonomilerin giderek tarımdan ticarete dönmesinin ardından, Osmanlı toprakları gibi tarıma bağlı ekonomi modelini benimseyen devletler hedef haline gelmiştir. Sanayi Devrimiyle kesin bir dönüşüm gerektiren söz konusu yapı, ülkeler arasındaki siyasi diplomasi trafiğini de etkilemiştir. Osmanlı Devleti'nin ekonomisinin bozulmasına paralel olarak diğer alanlarda da gerilemeye başlaması, Sanayi Devrimini gerçekleştirmiş Avrupa ülkeleriyle olan ilişkilerini yeniden gözden geçirmesine neden olmuştur.

Bu süreç içerisinde gerek sanayileri için hammadde ihtiyacını karşılamak gerekse de ihtiyaç fazlası mamul ürünlerini pazarlama sorunu dolayısıyla Osmanlı Devleti'ne yaklaşmayı bir politika haline getiren Avrupalı devletler, aynı zamanda Osmanlı'dan mümkün olduğunca fazla ödün koparmak ve bu yolda gerekirse gayr-i müslimleri de kullanmaktan geri durmamışlardır. Ancak bu ilişki kendi içerisinde birtakım çelişkiler de taşımaktadır. Avrupalı devletler bir yanda Osmanlı Devleti'ne ihtiyaç duyarlarken öte yanda Osmanlı Devleti'ni yıkılışa sürükleyen isyanlara ortam hazırlamakta veya destek vermektedirler. Bu ikilem Osmanlı Devleti'ni uluslararası arenada müttefik arayışlarına sürüklerken, bir devleti diğeriyle dengeleme politikasını da uygulamaya koymuştur. Özellikle XIX. yüzyıl boyunca sürekli değişen dengeler kesin bir ittifakı imkânsız kılmıştır. Ancak yüzyılın sonuna doğru siyasi birliğini tamamlamış ve sanayi atılımını gerçekleştirmiş Almanya'nın ortaya çıkması ve görünürde Osmanlı yanlısı bir siyaset izlemesi, Osmanlı-Alman ittifakını gündeme getirmiştir.

XIX. yüzyılın bu görünümü, Osmanlı Devleti'ni bir yandan da Batı'nın gerisinde kaldığını kabul ederek, Batılılaşma hamlesi başlatmaya itmiştir. Yüzyıllardır yapılan ıslahatlar, bu yüzyılda daha sistemli ve kapsamlı olarak devam ettirilmek istenmiştir. Islahatlar reformlara, reformlar Batılılaşmaya doğru bir dönüşüm geçirirken; Batılılaşmanın hangi doğrultuda yapılacağı ve yine bu esnada Batılı devletlerle olan ilişkilerin hangi doğrultuda yürütüleceği başlı başına bir sorun olmuştur. Böylece iç içe geçmiş sorunlar etrafında, ekonomik ağırlıklı yönlendirmeler, siyasi bloklaşmaları oluştururken; Osmanlı Devleti de Almanya'ya yaklaşmıştır.

Öte yandan Devletin eski günlerine geri dönmesi, ordunun da gücüne bağlıdır. Ordunun ıslahı doğrultusunda, değişen savaş teknolojilerine ayak uydurabilmek esasına bağlı olarak ordunun modernizasyonu için Batı'dan subaylar getirilmiştir. Ordunun modernizasyonu için Batı'dan getirilen subaylar, Batı tarzında açılan askeri okullar ve eğitim ve teknoloji transferi, orduyu eski günlerine döndürmeye yetmemiştir. Hiç şüphesiz bu durumun oluşmasında, art arda süren savaşların yıkıcı etkisi de yadsınamaz. İçeride gerek askeri alanda yaşanan problemler gerek gayr-i müslim unsurların isyanları ve gerekse de ekonomik sıkıntılar, yeniliklerin yerleşmesini engelleyen faktörlerin başında yer almaktadır.

Osmanlı Devleti'nde yaşanan bu gelişmeler, şüphesiz Avrupa tarafından da dikkatle izleniyordu. Çıkarları doğrultusunda Osmanlı Devleti'ne yakınlaşmaya çalışan Batılı güçlerin birbirine tezat istekleri, hem ekonomik hem askeri hem de siyasi blokları körüklüyordu. Sanayi Devriminin ardından kaynakları kullanma yarışı ve sömürge edinme furyası, Osmanlı Devleti'ni merkeze yerleştirmiş ve devletler arasındaki gizli ittifaklar içerisinde, Osmanlı Devleti'nin yerini belirlemeye yönelik adımları hızlandırmıştı. Mevcut durum karşısında, özellikle ekonomik göstergelerdeki değişim ve gelişim, devletlerin taraflarını belli eden en önemli etken olarak kendini belli ediyordu. XIX. yüzyılın sonunda gelişme eğilimi gösteren Osmanlı-Alman ilişkileri, bu doğrultuda ekonomik işbirliğiyle başlayıp gittikçe siyasi bir içerik kazanmasıyla girilen XX. yüzyılda, dünya genelinde yaşanan hammadde krizi ve sömürge bulma telaşı, küresel bir krizin çıkacağına sinyallerini veriyordu. Artık devletler arasındaki işbirlikleri, siyasi blokları olarak sonuçlanıyordu.

1. XX. Yüzyılın Başında Osmanlı Ekonomisi ve Dış Politikası

XX. yüzyıl dünya ekonomilerinin en önemli özelliği, Sanayi Devriminden sonra ortaya çıkmış fabrikasyon üretime dayalı olmasıdır. Fabrikasyon üretim, Osmanlı topraklarının sanayi hamlesini gerçekleştirmiş Batılı güçler tarafından bir pazar olarak algılanması sonucuyla el emeğine dayalı olarak üretim yapan zanaat işletmelerinin yavaş yavaş ortadan kalkması anlamına geliyordu. Elbette Osmanlı Devleti de sanayileşme çabası içerisine girmişti. Önce İstanbul, İzmir ve Selanik gibi büyük şehirlerde başlatılan fabrikalaşma girişimleri, klasik dönem üretim sistemlerinin gittikçe ortadan kalkması olarak da yorumlanabilir. Böylece el emeğine dayanan zanaat işletmeleri, sanayi merkezlerindeki birikimi besler hale geldi. Ancak Avrupa şehirleriyle kıyaslandığında, Osmanlı şehirlerindeki sanayi işletmeleri son derece küçük çapta kalıyordu. Dolayısıyla Osmanlı büyük şehirlerindeki üretim, sanayi sermayesi karşısında her geçen gün erirken, küçük şehirlerdeki üretim de aynı doğrultuda ortadan kalkıyordu.¹ Ticaret alanında ise, küresel ölçekli gelişmeler paranın kullanımının yaygınlaşmasına ve ulaşım imkânlarının genişlemesine paralel olarak kurumsallaşmayı ve pazara yönelik bir imalatı gerçekleştiriyordu.² XX. yüzyılın başında Osmanlı işletmelerinin son durumu şu şekildeydi: 1913'te toplam üretim

¹ Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, Ankara: Yurt Yay., 2002, ss. 68-69.

² Serdar Şahinkaya, "XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Yapısı: Sanayileşme ve Bankacılık Özelinde Değişimler", *Mülkiye*, Cilt: XXIII, Sayı: 218, 1998, s. 92.

değerinin % 83.5'i, 1915'te de % 82.3'ü gıda ve dokuma sanayinden oluşuyordu. Değirmencilik, tütün işleme, deşme, yün dokuma ve iplik ve ham ipek üretimi, toplam sanayi üretim değerinin 1913'te % 80.3'ünü, 1915'te ise % 83.1'ini teşkil ediyordu.³ Ayrıca hala bazı dallarda evlerde parça başına üretim devam ediyordu. El emeğine dayanan halıcılık ve dericilik ve yine gıda maddelerinin üretimi küçük şehirlerde hâkim olan üretim şekliydi. Hal böyle olunca, ülkenin ihtiyacına cevap verebilecek yeterlikte bir üretim kapasitesine ulaşamadığı için ithalata yönelim olmuş ve tüketime dönük bir toplum yapısı oluşmaya başlamıştır. 1911-1913 yıllarında, manifaktür ürünlerden % 56-60 ve gıda maddelerinden % 32-38 gibi bir oranda ithalat yapılmış; zanaat işletmelerinin ihtiyacını karşılayacak hammadde ve sanayi gereçleri ise, toplam ithalat içerisinde % 6-10 civarında kalmıştır.⁴

Ekonominin mevcut durumu en çok dış politikayı etkilemiştir. Sanayileşmiş Batı ülkelerinin Osmanlı üzerindeki siyaset ve planları, ister istemez Osmanlı dış politikasında değişimlere sebebiyet veriyordu. Avrupalı devletlerin hemen hemen tamamı, XIX. yüzyılın sonunda Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünden yana taraf olmayı bırakmış ve aralarında yaptıkları anlaşmalarla ve uyguladıkları siyasetle, Osmanlı toprakları üzerindeki amaçlarını gerçekleştirmeye başlamışlardır. Artık Şark Meselesi olarak adlandırılan plan gereği, Balkanlarda yaşayan gayr-i müslim Osmanlı tebaası, kendi çıkarları doğrultusunda Osmanlı aleyhine kışkırtılacak ve bu sayede Osmanlı Devleti taviz vermeye zorlanarak Balkanlardan tasfiye edilmesi sağlanacaktı.⁵ Söz konusu plan, Avrupa ülkeleri arasında kimi zaman gizli kimi zaman açık ittifakların yapılmasını sağlarken, yüzyılın sonuna doğru devreye giren Almanya'nın nispeten Osmanlı çıkarlarına daha fazla hizmet edebileceğine olan inançla birlikte, dış politikada Osmanlı-Alman yakınlaşmasını gündeme getirmişti. Osmanlı ve Alman Devleti arasındaki ilişki ticaretle başlayan bir dostluk olarak nitelendirilmiş ve Alman ticaret gemilerinin Osmanlı sularında ticaret yapmasının yolunu açan anlaşmalar imzalanmıştır:

Bir taraftan zât-ı şevketmeab Hazret-i Padişahi ve diğer taraftan dahi, Alman Devleti nâmına Haşmetlü Alman İmparatoru ve Prusya Kralı Hazretleri kendi hükümetleri beynindeki münâsebât-ı dostî ile ticaret ve seyr-ü sefâret mu'âmelâtını ber sened-i mahsus ile en .... tanzim ve tahkim etmek arzusunda oldukları cihetle bu iş için taraf-ı eşref-i Hazret-i Padişahi ve Haşmetlü Alman İmparatoru ve Prusya Kralı canibinden mahsus-i ta'yin buyurulmuş olduklarından mahsûsât-ı müşârileyhim yolunda müterakkim görülmeyen ruhsatnâmelerini ba'de't-te'âti mevâdd-i âtiyeyi kararlaştırılmıştır.⁶

XIX. yüzyıl boyunca, Almanya haricindeki devletlerle Osmanlı arasında siyasi ve ekonomik sürtüşmeler, gayr-i müslim isyanlarına verilen destekler ve sonrasında

³ Ayrıntılı bilgi için bkz.: A. Gündüz Ökçün, *Osmanlı Sanayii 1913, 1915 Yılları Sanayi İstatistikî*, Cilt: 4, Ankara: DİE Yay., 1997.

⁴ İlber Ortaylı, *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 479, 1981, ss. 23-24.

⁵ Hüner Tuncer, *19. Yüzyılda Osmanlı Avrupa İlişkileri*, Ankara: Ümit Yay., 2000, ss. 27-28.

⁶ BOA, Fon Kodu: F. EE, Gömlek No: 73/20, 22/Za/1307 (Hicrî)-10.07.1890 (Miladi)

bağımsızlığını kazanan devletlerin tanınması⁷ ve bunların sonucunda Osmanlı ordusunun modernizasyonu için Almanların seçilmesi⁸, Osmanlı-Alman ittifakını geliştiren faktörler olarak ortaya çıkıyordu. Alman İmparatoruna Sultan Abdülhamid'in gönderdiği bir mektup konuya ışık tutabilir:

Taraf-ı Eşref-i Hazreti Padişahi'den Alman İmparatoru Hazretlerine Nâme-i Hümâyun
Öteden beri hakkında Devletimize ait husûsâta ve ordularımızın ikmâli tensikât ve ... emrinde müşâhade olunan ve bundan böyle de vâki' olacağından şüphe olunmayan mu'âvenâtı hayr-ı havâhâne te'siri hâlisâne-i dostanenin müstelzim olduğu hayrât-ı şekr-i kezârâneyi tekrara ve şimdiye kadar olduğu gibi gerek zâbitân-ı askeriyemizden ikmâl-i tahsil için Almanya'ya gönderilmek ve gerek Almanya müttefikiyin zâbitânının ta'lim için buraya celb edilmek lâzım geldiği halde ol babda da kemâ fi's-sâbık teshilât-ı ibrâz buyurulacağında hâiz-i ümid olduğunun beyanına bu def'a Almanya ordularınca icrâ olunacak manevralarda hazır bulunmak üzere taleb-i âli haşmetâneleri üzerine me'zûn olan Gronikof Paşa'nın azimeti vesilesiyle ibtidâr ile hakk-ı âli imparatorlarında gayr-i mütefeyyir bulunan muhabbet-i kalbiye-i senâveranenin tecdîd-i te'minât-ı ilave-i güftâr iderim.⁹

Osmanlı-Alman yakınlaşması, başlangıçta ordunun modernizasyonu konusuna dönükse de kısa zaman içerisinde ekonomik ilişkilere yansımış ve sonucunda siyasi bir içerik kazanarak, Rus tehdidine karşı olmak üzere, müttefik bulma zorunluluğunu veya politikasını gündeme getirmişti. Bu noktada 1890 yılında imzalanan ticaret antlaşmasının ayrı bir yeri vardır. Zira Bismarck zamanında 1871 yılında imzalanan "Üç İmparatorlar Birliği" antlaşması gereğince Osmanlı Devleti'ne nispeten uzak duran Almanya, II. Wilhelm'in iktidara gelmesinin ardından Osmanlı Devleti'ne yakınlaşma öngörülmüştü. İşte 1890 Ticaret Antlaşması tam da bu düşüncenin pratiğe dökülmüş halidir. İki devlet arasındaki ekonomik yakınlaşma gittikçe askeri yakınlaşmalara da ortam hazırlamış ve Alman silah sektörünün Osmanlı Devleti'ne girişiyle sonuçlanmıştır. 1860'larda başlayan silah ticareti ve askeri güvenlik antlaşmaları, yüzyılın sonuna doğru Alman silah firması Krupp başta olmak üzere, Alman silah ve cephanelerinin ihraçlarıyla devam etmiştir.¹⁰ Sultan Abdülhamid döneminde ise artık Osmanlı ordusunun modernizasyonu için, Almanya ile askeri işbirliğine karar verilmiştir. Bu doğrultuda öncelikle ordunun modernizasyonu için Almanya'ya öğrenci gönderiliyor ve Almanya'dan subay getirtiliyordu. Almanya'ya gönderilen öğrenci ve memurların ihtiyaç ve harcamaları ilerleyen yıllarda oldukça yüksek bir meblağa ulaşmıştı ve bu hususta sürekli ek ödenek talep edilmekteydi:

Meclis-i Vükelâ Müzâkerâtına Mahsûs Zabıtnâme

Ahvâl ve vuku'ât-ı hazirenin tevlid eylediği vaziyet-i cedîdeye göre hâl-i harbin istilzâm eylediği askeri mübaya'ât komisyonu talebe-i askeriye müfettişliği, harbe ait tedkikât ve tetebbu'ât-ı fenniye ve ilmiye ifâsı gibi vazifeler ile Almanya'da bulunan birçok me'mûrinin devâm-ı vazifelerine lüzum kalmayacağından ve vilâyât-ı Osmaniye ve Türk-Alman muhâvenet-i cemi'âtları tarafından Almanya'ya gönderilmiş binlerce talebe

⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: VIII, Ankara, 1983, s. 165.

⁸ Helmut von Moltke, *Türkiye Mektupları*, Çev.: Hayru'llah Örs, İstanbul, 1969, s. 3.

⁹ BOA, Fon Kodu: Y. EE., Dosya No: 63, Gömlek No: 53, 06/R/1327 (Hicrî)-27.04.1909 (Miladi).

¹⁰ Mehmet Beşirli, "II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Ordusunda Alman Silahları", *EÜSBE Dergisi*, Sayı: 16, Yıl: 2004/1, 2004, s. 123.

ile birçok zabitan ve me'mûrinin orada bedelât-ı te'diyesini nazar-ı itibara almaksızın birtakım mühim mübaya'atta buldukları görülmekte olduğundan mevcûd tarik-i muvâselenin an karîb kıyâmeti muhtemel bulunduğundan bahisle zabitan ve me'muriyn mumailiyhimin hemen celb ettirilmesi ve talebenin birkaç ay zarfında ihtiyâcât-ı mer'iyetlerine sarf edilmek üzere iki bin (2000) lira-yı Osmaniyenin Sefâret-i Seniyye emrine tahsis ve bu işlerin rü'yeti zımında talebe umûmiyesiyle Sefâret-i Seniyye kâtiplerinden ber sened-i mürekkebe kendi riyâset-i tahtında bir heyet teşkil edilebileceği ve mübellîğ-i mezbûrun adem-i tahsili halinde talebenin de bilâ ikâmeti zaman-ı celb ettirilmesi lüzumu, Berlin Sefâret-i Seniyyesinden vârid olan iki kıt'a telgrafnâmede bildirildiğine dâir Hariciye Nezâreti'nin 15 Teşrîn-i Evvel 1334 tarihli ve 462 numaralı tezkiresi okundu.

Kararı

Me'mûriyn-i askeriyenin cekbi ve mübaya'ânın te'âtı hususlarının Hariciye Nezâreti'ne izbârı ve talep olunan mübellîğ için de Maliye Nezâreti'ne tastîri ve Hariciye Nezâreti'ne ma'lûmât-ı i'tası tezekkür kılındı.¹¹

Öte yandan Almanya da kendi çıkarlarını uygulayabilmek için benzer bir politika benimseyerek, Osmanlı yanlısı olduğu izlenimi yaratmaya çalışıyordu. Alman İmparatoru II. Wilhelm, 1889 yılında Şam'a yaptığı gezi sırasında "*Sultan ve dünyanın her tarafına yayılmış olan 300 milyon Müslüman bilsin ki, Alman İmparatoru kendilerinin dostudur*"¹² diyerek, iki ülkenin müttefik olmasına yönelik ciddi bir adım atmış bulunuyordu.

Kaynaklarda yüzyılın sonunda padişah olan II. Abdülhamid'in, Panislamizm (İslam Birliği) politikasının yanı sıra Pantürkizm politikası geliştirdiği de söylenir. Panislamizm politikası gereğince, bütün Müslümanların Osmanlı halifesi himayesinde birleştirilmesi hedeflenmiş ve bu doğrultuda Anadolu dışındaki Müslümanlardan yararlanılmak istenmiştir.¹³ Buna göre önce Osmanlı Devleti'ne tabi bütün milletleri bir araya getirerek bir "Osmanlı milleti" oluşturulacak ardından Hilafet Makamından yararlanarak bütün Müslümanlar Osmanlı idaresi altında toplanacak ve sonunda ırka dayanan bir "Türk milleti" oluşturulacaktı.¹⁴ XX. yüzyıla girildiğinde bu fikir daha da belirginleşerek, özellikle Balkan Savaşları sırasında zirve yapmış ve İttihat Terakki iktidarında iyice yerleşmiştir.

XX. yüzyıl, başlangıçta söz konusu bütün gelişmelerin ışığı altında değerlendirildiğinde, dış politikada Almanya haricinde diğer Avrupa devletlerinden nispeten uzaklaşıldığı ve Müslüman-Türk unsurlara ağırlık verilmek istendiği bir dönem olmuştur. Bu siyaset, görünürde en çok Almanya'nın işine gelmiş ve diğer noktalarda gelişen işbirliği neticesinde, yüzyılın gittikçe belirginleşen siyasi bloklaşmaları içerisinde, Osmanlı-Alman ittifakını aşikâr hale getirmiştir.

2. Ekonomik Dönüşümün Siyasi Bloklaşmaya Etkisi

XIX. yüzyılın sonuna doğru Osmanlı ekonomisinde gözlemlenen dönüşüm, Avrupa'da Osmanlı Devleti'ni siyasi açıdan da etkileyerek, Osmanlı-Alman

¹¹ BOA, Fon Kodu: MV., Dosya No: 212, Gömlek No: 217, 10/M/1337 (Hicri)-16.10.1918 (Miladi).

¹² Edward Mead Earle, *Bağdat Demiryolu Savaşı*, Çev.: Kasım Yargıcı, İstanbul, 1972, s. 147.

¹³ İhsan Süreyya Sırma, *II. Abdülhamid'in İslam Birliği Siyaseti*, 9. Baskı, İstanbul: Beyan Yay., 2007, s. 49.

¹⁴ Bkz.: Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Ankara: TTK Yay., 1998.

yakınlaşmasını giderek ekonomik işbirliğinden siyasi işbirliğine doğru yaklaştırmıştı. Almanya'da yayın yapan gazetelerde bu husus açıkça belirtiliyor ve Almanya'nın Osmanlı Devleti'ndeki menfaatlerinin ticaretten ziyade siyasi bir mahiyet arz ettiği üzerinde duruluyordu.¹⁵ Ki bu durum iki devleti birlikte hareket etmeye zorluyordu. Bu ittifakın bir göstergesi olarak, Avrupalı devletlerin ortaklaşa gerçekleştirdikleri donanma gösterisinde herhangi bir Alman gemisi yer almayacaktı.¹⁶ Sultan Abdülhamid döneminde siyaseten Osmanlı-Alman ittifakının giderek artan ölçüde benimsenmiş olması, iki devleti yakınlaştıran bir diğer unsurdur. XIX. yüzyıl boyunca meydana gelen siyasi gelişmeler, Avrupalı devletlere güvenilemeyeceğini açıkça ortaya koymuştu. Bu nedenle Sultan Abdülhamid, Avrupalı devletlerin kendi aralarındaki çekişmelere ve çıkar çatışmalarına yönelik bir siyaset geliştirmişti.¹⁷ Son dönemde Avrupa'da Osmanlı aleyhine yapılan ittifaklara karşı Avrupalı devletlerin birbirlerine karşı olan zaaflarından yararlanmak ilke edinilmişti. Öte yandan II. Abdülhamid, Devletin eski gücüne erişebilmesinin en önemli yolunu, ekonominin dışa bağımlılıktan kurtarılması olarak görmekteydi ve bunun için dış borç alımını durdurmuştu. Tam da bu dönemde Almanya'da iktidara gelen II. Wilhelm'in ünlü "Dünya siyaseti"yle Osmanlı Devleti'ne yakınlık göstermesi¹⁸, iki ülke arasındaki ticaret hacmini üst seviyeye çıkarmıştır. Böylece Alman İmparatoru tarafından Osmanlı Devleti'yle Almanya'nın çıkarlarının aynı olduğu tezinin ortaya atılması, Avrupalı devletlerin tehdidine karşı Almanya'yla ittifak yapma fikrini güçlendiriyordu.¹⁹ Osmanlı donanması için Alman "Werft Şirketi" tarafından yapılan "Avizo-Torpedo" gemilerinden biri 1894 yılında tamamlanarak İstanbul'a gönderilmişti.²⁰

İki ülke arasındaki ittifak, önce yabancı limanlar üzerinden yürütülen ticari ilişkilerle gelişti. Bu ilişkiler Osmanlı Devleti için birtakım menfaatler içeriyorsa da Alman gazetelerinde "diğer taraftan Almanya Sanayi' ve ticâretinin dahi, hükûmeti seniyye ile münâsebât-ı samime-i takviye ve teşeyyüd eylemesi icap eder. Almanya Sanayi' Memâlik-i Şahane'de femârec-i nâfi'a bulunduğu gibi sanayi'-i mezkûrenin oralarda gittikçe kesb-i revâc eylemesi imkânı dahi mevcuttur" deniliyordu. Ardından Osmanlı Devleti'nin artan Rus tehdidine karşı İngiltere ve Fransa ile birlikte Almanya'yla da ittifak kurarak karşılık verme çabası²¹, işbirliğinin boyutlarını çeşitlendirdi. 29 Kasım 1897 tarihinde "Kayzerin Agusta" isimli Alman savaş gemisi, İzmit limanından hareket ederek adeta gövde gösterisinde bulunuyor ve "sefine-i mezkûre müntehâ-i şarka müteveccihen beher sefidden müfarekât için emrolunduğu cihetle şehri-i cariyenin 17. Günü İzmit limanından hareket

¹⁵ BOA, Fon Kodu: HR. SYS., Dosya No: 28, Gömlek No: 54, 08.09.1894 (Miladi).

¹⁶ BOA, Fon Kodu: HR. SYS., Dosya No: 19, Gömlek No: 53, 16//1895 (Miladi).

¹⁷ Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, İstanbul: Alkım Yayınevi, 2004, s. 43.

¹⁸ Halil Ege Özen, *The German Involvement in Ottoman Economic Development: Banking, Railways and Other Investments, 1888-1914*, İstanbul, 2008, s. 44.

¹⁹ Ömer Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğusuna Karşı Politikası 1945-1970*, Haz.: Sevinç Bulat, Ankara: AÜSBF Yayınları, 1972, s. 3.

²⁰ BOA, Fon Kodu: HR. SYS., Dosya No: 29, Gömlek No: 20, 21//1894 (Miladi).

²¹ Salih Yılmaz, "Birinci Dünya Savaşı Öncesi ve Sonrasında Büyük Devletlerin Siyasetleri", *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 100. Yılda I. Dünya Savaşı, Yıl: 4, Sayı: 11, Mayıs 2014, s. 13.

etmiştir” ve “Selanik dâhil hiçbir limana uğramayacaktır”²² ibarelerine yer veriliyordu. Bu tarihten sonra çeşitli aralıklarla Alman gemileri Osmanlı sularında boy göstermeye başlamıştı. Bunlardan “Stayn” ve “Moltke” sadece iki örnektir.²³ Almanya’nın Ortadoğu politikası da *Drang Nach Osten* tabiriyle ifade edilen, doğuya doğru yayılma olarak şekilleniyordu.²⁴ Artık Almanya, Müslümanların dostu imajını oluşturmaya çalışıyor ve böylelikle iki devleti birbirine psikolojik olarak da yakınlaştırıyordu. Bu noktadan sonra Bağdat Demiryolunun yapımı gündeme geldiğinde, bu ihalenin Almanlara verilmesi şaşırtıcı değildi. Bu imtiyazdan sonra, ticari ilişkiler düzenli gemi seferleriyle devam etti. XX. yüzyılın başında Almanya, İran ticaretinde, İngiltere, Rusya ve Osmanlı Devleti’nden sonra dördüncü sıraya yükseldi.²⁵ Akdeniz ticaretinde kendine yer bulmaya çalışan Almanya, 1896-1908 yılları arasında İzmir limanındaki varlığını dört misli artırmıştı. Böylece Akdeniz ticaretinde de dördüncü sıraya kadar yükselen Almanya, Osmanlı Devleti’yle başlayan yakınlaşma sonucunda, sanayi ürünlerini hızla Osmanlı pazarlarına sürüyordu. 1908 yılına gelindiğinde, Almanya’dan yapılan ithalatın oranı % 27.4’e yükselmişti.²⁶ Hiç şüphesiz Bağdat Demiryolunun yapımından sonra Almanya, Osmanlı Devleti’nden ekonomik anlamda oldukça faydalanmıştır.

Bağdat Demiryolu Projesi, hatt-ı zatında her iki devlet için de son derece kârlı bir proje olarak gündeme gelmiştir. Projenin maddi faydaları kadar stratejik faydaları da vardır ve her iki devlet de bunun farkındadır. Hatta daha proje hayata geçirilmeden önce, Almanya sömürge edinme yarışında, İngiltere başta olmak üzere, diğer Avrupa devletlerinden geri kaldığı için, açığı kapatmak amacıyla büyük bir gayret içerisine girmiş ve bu gayret, devletler arasında ciddi bir rekabete ve düşmanlığa neden olmuştur. Bu kapsamda Avusturya ile Yunanistan arasında gelişmeye başlayan dostluk, Almanların hoşuna gitmiyordu. Avusturya’nın silah ve top ticaretinde Alman fabrikalarla rekabete kalkıştığından bahisle Alman İmparatorunun Almanya’nın sanayi ve ticaret konularındaki menfaati konusunda endişeli olduğu dile getirilmeye başlanmıştı. İmparatorun Yunanistan’daki silah fabrikalarının geleceğiyle ilgili Yunanistan’a yaptığı ziyaret, Yunan Prensinin eşi olan kız kardeşini görmeye dönük sıradan bir ziyaret olarak gösterilmeye çalışılmıştı. Ancak Atina’da “Bank-ı Duryan” adıyla bir Yunan-Alman bankasının kurulması, Almanların buradaki faaliyetlerine bir örnektir. Bankanın kuruluş amacı olarak, iki devlet arasındaki ticari ilişkileri geliştirmek ifadesi, devletler arasındaki rekabeti ve Almanların bu rekabet kapsamında almış olduğu tedbirleri ortaya koyar. Böylece Almanya Yunanistan’daki nüfuzunu genişletmeyi planlıyordu.²⁷ Hal böyle olunca, hammadde ve sömürge rekabeti nedeniyle devletler arasında bir savaş başlaması, oldukça yüksek bir olasılık olarak öne çıkıyordu. Ancak bir savaş durumunda, Almanya’nın özellikle İngiltere’yle tek başına

²² BOA, Fon Kodu: HR. SYS, Dosya No: 20, Gömlek No: 10, 29.11.1897 (Miladi).

²³ BOA, Fon Kodu: HR. SYS, Dosya No: 21, Gömlek No: 22, 13//1904 (Miladi).

²⁴ Henry Cord Meyer. *Drang nach Osten: Fortunes of a Slogan-Concept in German-Slavic Relations, 1849-1990*, Bern: Peter Lang, 1996, s. 142.

²⁵ Ortaylı, a.g.e., s. 6.

²⁶ Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye’ye Girişi*, Ankara: Savaş Yayınları, 1982, s. 209.

²⁷ BOA, Fon Kodu: HR. SYS., Dosya No: 21, Gömlek No: 27, 14.04.1905 (Miladi).

mücadele etmesi zor görünüyordu. Bu nedenle yapılması gereken öncelikli şey, İngiltere'nin sömürgeleriyle bağlantısını koparmaktı.²⁸ Dolayısıyla Osmanlı topraklarına ihtiyacı vardı. Bu düşünce, Bağdat Demiryolu imtiyazının Almanlara verilmesinden sonra, özellikle İngiltere açısından benzer bir endişeyle karşılanarak doğrulanmıştır. Zira İngiltere, Almanların Yakındoğu'da üstünlük kazanmalarını, Hindistan'daki sömürgelerine giden yol tehdit altına gireceği için endişeyle karşılamıştır.²⁹ Ayrıca Almanların bu imtiyazı elde etmesi, ekonomik anlamda da büyük kârlar sağlayacağı düşüncesiyle büyük devletleri endişelendirmiştir. Çünkü bölge tahıl, pamuk, taşkömürü ve petrol açısından son derece zengindir. Nitekim Alman ordularının ihtiyacının karşılanması için Almanlara sağlanan imtiyazlar doğrultusunda, Osmanlı şehirlerinden hammadde ihracına izin verilmesi, gerek Alman gerekse Avusturya orduları için talep edilen eşya ve vesair hammadde için doğrudan doğruya Osmanlı Hükümeti'ne başvurulmak suretiyle tedarikinin sağlanması yolunda kararlar alınıyordu.³⁰ Demiryolu imtiyazı, Almanya'ya bölgede pek çok farklı imtiyaz daha sağlıyordu ki, imtiyazı alan Deutsche Bank, bölgede petrol arama ve çıkarma hakkını da elde etmiştir.³¹ Her ne kadar Osmanlı Devleti için de kârlı olarak nitelendirilmiş olsa da, imtiyaz verilmeden önce, Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda ciddi tartışmalar yaşanmasına sebep olmuştur. Dönemin İttihat ve Terakki Milletvekili Cavit Bey, bölgenin zahire ambarı olduğuna işaret etmiş³² ve

Bağdat ve Basra ile birleştirmek bir vakitler Dicle-Fırat havzası gibi dünyanın zahire anbarı addedilen fakat sonra bizim elimizde çamur haline, çöl haline, harabezare dönen yerlerden şümendifer geçirerek oraların geçmiş zamanlardaki tefeyyüz ve refahiyetini iade eylemek elbette hayali telviz ve tahziz edecek bir tasavvurdu.³³

diyerek projenin önemini ortaya koymuştur. Ancak Meclis'te, şirkete projeye birlikte verilen, maden işletme yetkisi, gümrük muafiyeti, tuğla ve kiremit fabrikaları kurma izni, liman yapma ve Dicle ve Fırat nehirlerinde vapur işletme hakkı tanınması, elektrik gücünden faydalanma hakkı getirmesi ve tarihi eserleri çıkarma yetkisi vermesi gibi pek çok diğer imtiyaz, milletvekilleri arasında tartışma konusu olmuştur.³⁴ Bu açıdan bakıldığında, Almanya'nın söz konusu imtiyazdan elde edeceği menfaat açıkça ortaya çıkmakta ve diğer devletlerin endişe ve itirazlarının nedeni anlaşılmaktadır. Diğer taraftan böylesine ayrıcalıklı bir anlaşmaya taraf olan devletler arasında gelişecek işbirliğinin de boyutu tartışılmazdır.

Osmanlı Devleti ile Almanya arasında gelişen işbirliğinin yukarıda ifade edildiği gibi 1860'lardan itibaren gelişme gösteren silah ticareti ve askeri güvenlik anlaşmaları boyutu da vardır. Bu tarihten itibaren çeşitli aralıklarla Alman silah

²⁸ A. Haluk Ülman, *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol*, Ankara: AÜSBF Yay., 1973, s. 142.

²⁹ Ökçün, "Osmanlı Meclis-i Meb'usanında Bağdat Demiryolu İmtiyazı Üzerine Yapılan Tartışmalar", *AÜSBFD*, Cilt: 25, Sayı: 2, 1970, s. 27.

³⁰ BOA, Fon Kodu: MV., Dosya No: 196, Gömlek No: 83, 29/Ra/1333 (Hicri)-14.02.1915 (Miladi).

³¹ Ortaylı, a.g.e., s. 93.

³² Cavid Bey'in Bağdat demiryolu konusundaki düşünceleri için Bkz.: Cavid Bey, *Meşrutiyet Ruznamesi, I*, Haz.: Hasan Babacan, Servet Avşar, TTK, Ankara 2014, ss. 24-60.

³³ *Takvim-i Vekâyi*, 18 Şubat 1324-3 Mart 1909, No: 139, s. 8.

³⁴ Ökçün, a.g.m., ss. 45-47.

firması Krupp'la top siparişleriyle başlayan süreç, Binbaşı Colmar von der Goltz'un Osmanlı-Alman askeri ilişkileri için kurulmuş olan kurulun başkanlığına getirilmesinden sonra, Almanya'dan silah ve cephane siparişleriyle devam etmiştir.³⁵ İki devlet arasındaki askeri işbirliği, Osmanlı ordusunun modernizasyonu için Alman askeri heyet ve malzemesinin Osmanlı Devleti'ne gelmesiyle iyice belirgin hale gelmiştir.³⁶ Askeri işbirliğiyle başlayan süreç, Bağdat Demiryolunun yapılmasıyla ekonomik işbirliğine dönüşmüş ve süreç sonunda Anadolu'daki tarımsal üretim ciddi oranda artmıştır. 1888-1911 arasında tahıl üretimi % 51, tütün üretimi % 191, incir üretimi % 68, fındık üretimi % 217, ipek kozası üretimi % 122 ve pamuk üretimi % 471 oranında artış göstermiştir³⁷

Bu şekilde Osmanlı topraklarında yayılma eğilimi gösteren Alman ticareti; kültürel, diplomatik ve ideolojik etkileri de beraberinde getirmiştir. 1903 yılında Almanya ve Osmanlı sermaye ortaklığıyla, bir Sanayi ve Ticaret Bankası kurulması planlanmıştır.³⁸ Alman ekonomisinin diplomat ve bankacılık hizmetleriyle Osmanlı Devleti üzerinde askeri ve idari alanlardaki ıslahatlara dâhil olması ve özellikle Bağdat Demiryolu Projesiyle silah ticareti ve teknik malzemenin Osmanlı ülkesine girişini hızlandırması, iki devlet arasında giderek daha geniş ölçekli bir ilişki ve işbirliğinin gelişmesine imkân tanımıştır. 1890 yılında imzalanan Ticaret Antlaşması³⁹'ndan sonra, Osmanlı Devleti'nde, Almanya'nın ekonomik etkisi önemli ölçüde artmıştır. 1889-1913 yılları arasında Osmanlı Devleti'nden Almanya'ya olan ihracat, 53.582 Osmanlı lirasından 1.234.251 Osmanlı lirasına çıkarken; ithalat değeri ise, 26.490 Osmanlı lirasından 4.688.744 Osmanlı lirasına çıkmıştır.⁴⁰

Osmanlı ile Almanya arasında hızla artan ticari ilişkiler, 1890'da imzalanan ticaret antlaşmasından sonra, Alman sanayi ürün ve sermayesinin, Osmanlı Devleti'ne girişiyle sonuçlanmış ve Osmanlı ekonomisi özellikle Alman ekonomisiyle bütünleşmeye başlamıştır. Buna bağlı olarak da Osmanlı Devleti Almanya'ya entegre olarak, XX. yüzyıla girerken siyasi oluşumlar içerisinde yerini ister istemez tayin etmiştir. Hatta Osmanlı-Alman ittifakı o derece ilerlemişti ki, Osmanlı Devleti'nin Arjantin, Brezilya ve Orta Amerika ülkelerindeki menfaatlerinin korunması ve himayesi görevinin, Alman sefir ve konsoloslarına tevdi edildiği belgelere yansımıştır:

Hariciye Nezâreti Celîlesi Cânib-i Âlisine

4712/53

Devletlü Efendim Hazretleri

15 Temmuz 915 tarihli ve 77/4472 numaralı tahrirât-ı âcizâneme zeylen, bu kere Küba'da bazı tebea-i Osmaniye'nin bed hevânelerine dâir Almanya Sefâreti'nden alınan

³⁵ Mustafa Albayrak, "Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişimi ve Bağdat Demiryolu'nun Yapımı", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, Sayı: 6, 1995, s. 5.

³⁶ Lothar Ratmann, *Berlin-Bağdat, Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi*, Çev.: Ragıp Zarakolu, İstanbul, 1982, s. 31.

³⁷ Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara: TTK, 1994, ss. 37-38.

³⁸ BOA, Fon Kodu: Y. PRK. AZJ, Dosya No: 47, Gömlek No: 20, 29/Z/1320 (Hicrî)-28.03.1903 (Miladi).

³⁹ Antlaşmanın tam metni için Bkz.: *Düstur*, Birinci Tertip, Cilt: VI, Ankara, 1939, ss. 728-737.

⁴⁰ Rifat Önsoy, *Türk-Alman İktisadi Münasebetleri: 1871-1914*, İstanbul, 1982, s. 26.

mektubun sureti leffen, savb-ı asîfânelerine takdim kılınmıştır. Arjantin ve Brezilya'dan başka diğer bazı ecnebi ve vusta Amerika memâlikideki menâfi'-i Osmaniye'nin himâyesi Almanya süferâ ve konsoloslarına tevdi edildiği istihbâr edilmiş ise de, bu hususta hükûmet-i mezkûre nezdinde teşîât-ı resmiye-i lâzime ifâ edilmediğinden Alman me'mûrlarının himâyesi için sûret-i gayr-i resmiyede icrâ edilebildiği ve ekser birçok teşkilata düşür edildiği Waşington Almanya Sefâreti'ne vürûd eden müte'addid şekâyattan anlaşılmaktadır. Esbâb-ı ma'rûzeden dolayı zuhur eden mahzûrâtın def'i zimmında menâfi'-i Osmaniye'nin himâyesi, Alman me'mûriy-i siyâsiyesi tarafından deruhte edilen hükûmet nezdinde Waşington'daki sefâretleri vasıtasıyla resmen teblgât-ı lâzime ifâ olunmak üzere, hükûmet-i mezkûrenin isimleri taraf-ı âcizâneme bildirilmesi ve bu babdaki ta'limât-ı evâmîr-i âliye-i nezâretpenâhilerinin i'ta buyurulması istirhamına mücâseret eylerim. Ol babda emr-u ferman men lehu'l-emrindir. 8 Teşrin-i Sâni 916

Waşington Sefâreti Seniyyesi Maslahatgüzârı⁴¹

XIX. yüzyılın ikinci yarısı, ekonomik dönüşümden başka, aynı zamanda siyasi düşüncenin de değiştiği ve örgütlü bir şekilde harekete geçtiği bir zaman dilimi olmuştur. Devletin içinde bulunduğu durumdan kurtulması için Batılılaşması gerektiği ve Avrupaî bir yönetim tarzının benimsenmesi halinde bunun mümkün olabileceği düşüncesiyle dernek, cemiyet ve basın yayın yoluyla örgütlenerek harekete geçen siyasi bir anlayışın, giderek Osmanlı yönetimi üzerinde etkin olduğu bir döneme gelinmiştir. Artık Osmanlı Devleti'nde yeni bir dönem başlamıştır. Bu yeni dönemde de Almanlarla yakınlaşmanın etkileri gözlemleniyordu. Alman imparatoru ile İngiltere Kralı arasında Kronberg'de gerçekleştirilen görüşmede, Osmanlı Devleti'nde yapılacak ıslahat ve yenilik hareketlerine müdahale edilmemesi gerektiği yönünde görüş bildirmesi oldukça manidar görünüyordu.⁴² XX. yüzyılın başında İttihat ve Terakki Cemiyeti, iktidar üzerinde hâkimiyetini ilan etmiştir. Bundan sonra cemiyetin benimsediği politikalar ekseninde gelişecek olan yönetim anlayışı, I. Dünya Savaşı öncesinde devletin yönünü tayin edecek en önemli etken olacaktır. II. Meşrutiyetin ilan edilmesinin ardından yaşanan gelişmeler, içeride gittikçe Türkçülük politikasının benimsenmesine neden olurken, dışarıda Osmanlı hâkimiyeti altında olan uluslarla ilgili Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti hakkında yeni politikalar üretmelerine vesile olmuştur. Sürecin ekonomik gelişmelerle olan yakın ilgisi, artan Alman tehdidi ve Osmanlı-Alman yakınlaşmasının belirgin hale gelmesi, ülkeler arasındaki bloklaşmalarda dengeleri buna göre sağlamıştır.

İtilaf Devletlerinin çıkarlarıyla Osmanlı Devleti'nin çıkarlarının aynı olmaması, sömürge ve hammadde arayışı için Osmanlı topraklarının ideal görünmesi ve dahası edinilmiş sömürlere giden yolların Osmanlı topraklarından geçmesi, Osmanlı Devleti'nin bu idealde olan devletler arasında paylaştırılmasını öngörüyordu. Osmanlı Devleti için geriye iki seçenek kalıyordu: Bunlardan birincisi, tarafsız kalmak ve tek başına mücadele etmektir ki, bu durumda bile büyük devletlerin Osmanlı'yı parçalayacakları düşüncesi hâkimdi⁴³; ikincisi ise, Almanya'yla ittifak kurmaktır. Zaten İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin içinde bir grup, Almanya'yla ittifak kurmanın en doğru

⁴¹ BOA, Fon Kodu: HR. SYS., Dosya No: 77, Gömlek No: 9, 27.07.1915 (Miladi).

⁴² BOA, Fon Kodu: HR. SYS., Dosya No: 22, Gömlek No: 8, 12//1908 (Miladi).

⁴³ *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Yay. Yön.: Sina Akşin, İstanbul: Cem Yayınevi, 1997, s. 52.

fikir olacağı kanaatini taşıyordu. Üstelik kurulması planlanan ittifakın, sadece Osmanlı Devleti'nin mevcut durumunu korumaya yönelik değil, aynı zamanda kaybettiği Balkan topraklarını geri almak, artan Rus saldırılarından kurtulmak, Duyun-u Umumiye İdaresini ve kapitülasyonları kaldırmak gibi faydalar sağlayacağı umuluyor ve isteniyordu.⁴⁴ Talat Paşa diğer Avrupalı devletlerle yaptığı görüşmeler sonucunda, herhangi birisiyle ittifak yapılamayacağını görmüştü. İttihat Terakki'nin önde gelen bir diğer ismi Enver Paşa ise, olası bir savaşta Almanların galip geleceğini düşünüyordu.⁴⁵ Cemiyetin diğer önemli isimlerinden de benzer görüşler gelmeye başlayınca, aralarında Sadrazam Sait Halim Paşa, Harbiye Nazırı Enver Paşa, Dâhiliye Nazırı Talat Paşa ve Meclis Reisi Halil Bey'in de bulunduğu Osmanlı heyeti, 2 Ağustos 1914 tarihinde Almanya'yla ittifak antlaşması imzalamıştır.⁴⁶

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan ekonomik, askerî ve siyasî sorunlar, XIX. yüzyılda özellikle ekonomik alanda bir dönüşümün yaşanmasına sebep olmuştur. Söz konusu dönüşüm, Avrupalı devletlerden bağımsız olmayıp diğer alanları da etkilemiştir. Devlet içinde bulunduğu durumdan kurtulmak için bir yandan Batılılaşma hamlesi başlatırken; öte yandan Avrupalı devletlerin iktisadî boyunduruğuna girmemek için çareler aramıştır. Bu arayış iki temel ekseninde gelişmiştir: Birincisi, ekonomik dönüşümü gerçekleştirmek için sanayi atılımı gerçekleştirmek; ikincisi ise, çöküşü durdurmak için orduyu modernize etmek. XIX. yüzyılın sonu itibariyle her ikisi de devletin Almanya'ya yaklaşmasına vesile oldu. Ancak yine aynı dönemde gittikçe örgütlenen İttihat ve Terakki Cemiyeti, XX. yüzyıla girdikten hemen sonra önce Meşrutiyet'in tekrar ilan edilmesini sağladı; ardından yönetimi ele geçirdi. İttihat ve Terakki yöneticileri, başta ekonomi modeli olmak üzere, pek çok açıdan Sultan Abdülhamid dönemi anlayışından farklı politikalar üretti. Sultan Abdülhamid döneminde başlayan Osmanlı-Alman yakınlaşmasının aksine, İngiltere, Fransa ve Rusya'ya ittifak kurmak istenmişse de, bu üçlü grup ittifak çağrısını geri çevirdiği gibi, sömürge ve hammadde arayışları içerisinde Osmanlı Devleti'nin çıkarlarının aleyhine bir politika izleyeceklerini belli etti. Bu gerçeği fark eden yöneticiler, yakın gelecekte devletler arası rekabetten ve kendi üzerlerine dönecek bir tehditten dolayı, bir savaşın yüksek olasılıkla çıkma durumuna karşı, mutlaka siyasi bir ittifak yapılması gerektiği konusunda karar aldı. İttifak çağrısına olumlu yanıt veren Almanya ve cemiyet içerisinde Alman yanlısı yöneticilerin fikirleri doğrultusunda, 1914 yılında Almanya'yla ittifak yapıldı. Böylece İngiltere, Fransa ve Rusya bloğuna karşı Osmanlı ve Almanya bir blok oluşturmuş oldu. Sonuçta mevcut şartlar bir savaşın patlak vermesinin an meselesi olduğunu ortaya koyarken; siyasi açıdan bloklar da aşağı yukarı netleşmiş oluyordu.

⁴⁴ Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1*, İzmir: Ercan Kitabevi, 2000, s. 47.

⁴⁵ Ali Kaşığıuşun, "Osmanlı Devleti'nin 1.Dünya Savaşı'na Girmeden Önceki İttifak Arayışları", *History Studies*, Volume: 1/1, 2009, s. 324.

⁴⁶ Hasan Babacan, *Mehmet Talat Paşa (1874-1921)*, TTK, Ankara, 2014, ss. 97-107; Gönül Güneş, "Teşkilat-ı Mahsusa ve Birinci Dünya Savaşı Yıllarındaki Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XXIX, Sayı: 85, Mart 2013, s. 111; Kaşığıuşun, *a.g.m.*, s. 325.

KAYNAKÇA

a. Arşiv Kaynakları

- BOA, Fon Kodu: F. EE, Gömlek No: 73/20, 22/Za/1307 (Hicrî)-10.07.1890 (Miladi).
- BOA, Fon Kodu: HR. SYS., Dosya No: 29, Gömlek No: 20, 21//1894 (Miladi).
- BOA, Fon Kodu: HR. SYS., Dosya No: 28, Gömlek No: 54, 08.09.1894 (Miladi).
- BOA, Fon Kodu: HR. SYS., Dosya No: 19, Gömlek No: 53, 16//1895 (Miladi).
- BOA, Fon Kodu: HR. SYS, Dosya No: 20, Gömlek No: 10, 29.11.1897 (Miladi).
- BOA, Fon Kodu: Y.PRK. AZJ, Dosya No: 47, Gömlek No: 20, 29/Z/1320 (Hicrî)-28.03.1903 (Miladi).
- BOA, Fon Kodu: HR. SYS, Dosya No: 21, Gömlek No: 22, 13//1904 (Miladi).
- BOA, Fon Kodu: HR. SYS., Dosya No: 21, Gömlek No: 27, 14.04.1905 (Miladi).
- BOA, Fon Kodu: HR. SYS., Dosya No: 22, Gömlek No: 8, 12//1908 (Miladi).
- BOA, Fon Kodu: Y. EE., Dosya No: 63, Gömlek No: 53, 06/R /1327 (Hicrî)-27.04.1909 (Miladi).
- BOA, Fon Kodu: MV., Dosya No: 196, Gömlek No: 83, 29/Ra/1333 (Hicrî)-14.02.1915 (Miladi).
- BOA, Fon Kodu: HR. SYS., Dosya No: 77, Gömlek No: 9, 27.07.1915 (Miladi).
- BOA, Fon Kodu: MV., Dosya No: 212, Gömlek No: 217, 10/M/1337 (Hicri)-16.10.1918 (Miladi).

b. Basılı Kaynaklar

- Akçura, Y. (1998). *Üç Tarz-ı Siyaset*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
- Albayrak, M. (1995). "Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişimi ve Bağdat Demiryolu'nun Yapımı", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, Sayı: 6, s. 1-38.
- Armaoğlu, F. (2004). *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Aybars, E. (2000). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1*, İzmir: Ercan Kitabevi.
- Babacan, H. (2014). *Mehmet Talat Paşa (1874-1921)*, TTK, Ankara.
- Beşirli, M. "II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Ordusunda Alman Silahları", *EÜSBE Dergisi*, Sayı: 16, Yıl: 2004/1, 2004, ss. 121-139.
- Cavid Bey, (2014). *Meşrutiyet Ruznamesi, I*, Haz.: Hasan Babacan, Servet Avşar, TTK, Ankara.
- Earle, E. M. (1972). *Bağdat Demiryolu Savaşı*, Çev.: Kasım Yargıcı, İstanbul.
- Eldem, V. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara: TTK
- Düstur*, Birinci Tertip, Cilt: VI, Ankara, 1939.
- Güneş, G. (2013). "Teşkilat-ı Mahsusa ve Birinci Dünya Savaşı Yıllarındaki Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XXIX, Sayı: 85, ss. 101-130.
- Karal, E. Z. (1983). *Osmanlı Tarihi*, Cilt: VIII, Ankara.
- Kaşıyugun, A. (2009). "Osmanlı Devleti'nin 1.Dünya Savaşı'na Girmeden Önceki İttifak Arayışları", *History Studies*, Volume: 1/1, 2009, ss. 318-341.

- Kurmuş, O. (1982). *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Ankara: Savaş Yayınları.
- Kürkçüoğlu, Ömer. (1972). *Türkiye'nin Arap Ortadoğusuna Karşı Politikası 1945-1970*, Haz.: Sevinç Bulat, Ankara: AÜSBF Yayınları.
- Meyer, H. C. (1996). *Drang nach Osten: Fortunes of a Slogan-Concept in German-Slavic Relations, 1849-1990*, Bern: Peter Lang.
- Moltke, von H. (1969). *Türkiye Mektupları*, Çev.: HayruIIah Örs, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (1981). *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 479.
- Ökçün, A. G. (1970). "Osmanlı Meclis-i Meb'usanda Bağdat Demiryolu İmtiyazı Üzerine Yapılan Tartışmalar", *AÜSBFD*, Cilt: 25, Sayı: 2, ss. 15-56.
- _____ (1997). *Osmanlı Sanayii 1913,1915 Yılları Sanayi İstatistiki*, Cilt: 4, DİE Yay., Ankara.
- Önsoy, R. (1982). *Türk-Alman İktisadi Münasebetleri: 1871-1914*, İstanbul.
- Özen, H. E. (2008). *The German Involvement in Ottoman Ececonomic Development: Banking, Railways and Other Investments, 1888-1914*, İstanbul.
- Ratmann, L. (1982). *Berlin-Bağdat, Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi*, Çev.: Ragıp Zarakolu, İstanbul.
- Sırma, İ. S. (2007). *II. Abdülhamid'in İslam Birliği Siyaseti*, 9. Baskı, İstanbul: Beyan Yay.,
- Şahinkaya, S. (1998). "XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Yapısı: Sanayileşme ve Bankacılık Özelinde Değınmeler", *Mülkiye*, Cilt: XXIII, Sayı: 218, ss. 86-111.
- Takvim-i Vekâyi*, 18 Şubat 1324-3 Mart 1909, No: 139.
- Tezel, Y. S. (2002). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, Ankara: Yurt Yay.
- Tuncer, H. (2000). *19. Yüzyılda Osmanlı Avrupa İlişkileri*, Ankara: Ümit Yay.
- Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye Tunç 1908-1980*, (1997). Yay. Yön.: Sina Akşın, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Ülman, A. H. (1973). *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol*, Ankara: AÜSBF Yay.
- Yılmaz, S. (2014) "Birinci Dünya Savaşı Öncesi ve Sonrasında Büyük Devletlerin Siyasetleri", *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 100. Yılında I. Dünya Savaşı, Yıl: 4, Sayı: 11, Mayıs 2014, ss. 11-35.